

УДК 331.5

Природа стійкості соціальної сфери в умовах шоків впливів

Штундер І.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії
та конкурентної політики

Київського національного торговельно-економічного університету

У статті мова йде про виявлення теоретичних основ стійкості соціальної сфери в умовах постійних економічних шоків. Обґрунтовано фактори, що впливають на процеси забезпечення стійкості соціальної сфери. Здійснено систематизацію ключових показників та виявлено перспективні напрями формування стійкості соціальної сфери в умовах невизначеності.

Ключові слова: стійкість соціальної сфери, економічні шоки, фактори стійкості соціальної сфери, індикатори стійкості, безробіття, зайнятість.

Штундер И.А. ПРИРОДА УСТОЙЧИВОСТИ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ В УСЛОВИЯХ ШОКОВЫХ ВОЗДЕЙСТВИЙ

В статье идет речь о выявлении теоретических аспектов устойчивости социальной сферы в условиях постоянных экономических шоков. Обоснованы факторы, влияющие на процессы обеспечения устойчивости социальной сферы. Осуществлена систематизация показателей и указаны направления формирования устойчивости социальной сферы в условиях неопределенности.

Ключевые слова: устойчивость социальной сферы, экономические шоки, факторы устойчивости социальной сферы, индикаторы устойчивости, безработица, занятость.

Shtunder I.O. THE NATURE OF SOCIAL SPHERE RESILIENCE TO SHOCKS

Identification of the theoretical foundations of the social sphere resilience to constant economic shocks has been revealed in the article. The author justifies the factors that influence the processes of ensuring the social sphere resilience. Systematization of indicators has been carried out and directions of formation of resilient social sphere in conditions of uncertainty have been specified.

Keywords: resilience of the social sphere, economic shocks, social resilience factors, resilience indicators, unemployment, employment.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Нестабільність у соціальній сфері негативно впливає на рівень добробуту суспільства, ступінь його соціальної захищеності, на процеси, що відбуваються на ринку праці, на сферу зайнятості населення, породжують настрої соціального утримання, деградацію трудового потенціалу. Разом із тим є загроза соціально-економічній стабільності у цілому. Актуальність досліджуваної проблеми викликана ще й тим, що соціальна сфера є досить специфічною порівняно з іншими, оскільки в її межах функціонує людський капітал, виклики формування якого зводять нанівець перехід до інноваційного розвитку, сучасних науково-технічних зрушень. Соціальна сфера є однією з найбільш уразливих в умовах системних шоків впливів, оскільки суспільству необхідний час для адаптації до них. Саме цим пояснюється необхідність дослідження стану

забезпечення стійкості соціальної сфери для напрацювання превентивних заходів та недопущення її дестабілізації, що може справити руйнівний вплив на інші сфери життя суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами, пов'язаними зі стабільністю соціальної сфери, займаються такі відомі дослідники, як А.В. Бойко, І.Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, В.І. Куценко, Е.М. Лібанова, О.Ф. Новікова, О.М. Палій, А.О. Приятельчук, В.А. Скуратівський, В.П. Трощинський.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте зазначені дослідники здебільшого присвячують увагу загальнотеоретичним питанням соціальної сфери, соціальній політиці держави, проблемам формування соціальної безпеки в умовах економічної нестабільності. Невирішеними ж залишаються питання умов забезпечення стійкості соціальної сфери, її індикаторів,

факторів, що на неї впливають, а також заходів держави щодо посилення стійкості соціальної сфери.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Цілями статті є обґрунтування природи стійкості соціальної сфери в умовах економічних потрясінь; систематизація показників стійкості соціальної сфери; виявлення напрямів формування стійкості соціальної сфери в умовах невизначеності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Накопичені роками негативні тенденції та проблеми в соціальній сфері створюють неабиякі загрози національній стабільності та подальшому розвитку суспільства у цілому, тому актуальним є дослідження стану забезпечення соціальної стійкості в Україні для розроблення попереджувальних заходів та недопущення загроз, які можуть дестабілізувати соціальну та інші сфери.

Чинниками, що зумовлюють процес забезпечення соціальної стійкості, є стан соціальних відносин у країні, соціальний захист громадян, їх пенсійне забезпечення. Особливо загострюються ці проблеми в умовах перманентних шоків впливів, коли необхідно постійно адаптуватися до нових викликів. Під економічним шоком розуміємо потрясіння, що має вплив на всю сферу господарської діяльності, ознаками якого є раптова зміна умов господарювання, стрибки в динаміці економічних показників, дестабілізація розвитку певного економічного об'єкта або економічної системи у цілому [1, с. 60].

Стійкість соціальної сфери якраз і передбачає її здатність швидко адаптуватися, нівелювати шоківні стани, знаходити такі компенсаційні механізми, щоб економічні суб'єкти відчували їх вплив найменшою мірою, тому одним із пріоритетних напрямів соціальної політики є спрямованість заходів на формування стійкості соціальної сфери. Дослідження показують, що поняття стійкості соціальної сфери у спеціальній науковій літературі обґрунтовується як: стан гарантованості правової та інституційної захищеності життєво важливих соціальних інтересів людини, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз [3, с. 17]; стан і характеристика міри досягнення оптимального рівня безпеки функціонування, відтворення і розвитку соціальної системи, яке забезпечується сукупністю здійснюваних державою і суспільством політичних, правових, економічних, ідеологічних, організаційних і соціально-психологічних заходів, які дають змогу

зберегти наявні в суспільстві конституційний устрій, соціальну стабільність, не допускаючи їх послаблення; характеристика ступеня соціальної стабільності суспільства; стан суспільства, за якого забезпечується нормальне його відтворення як демографічної популяції, як нації, як народу [4, с. 24].

Стійкість соціальної сфери як сукупність демографічних, економічних, соціальних, політичних та культурних аспектів, на думку А. Приятельчука, являє собою соціальну сталість, яка виступає як мета або стан соціальної стабільності. Стійкість соціальної сфери пов'язана зі здатністю до суспільної інтеграції та адаптації до умов, що постійно змінюються, тому передумовою забезпечення соціальної стійкості є наявність так званих запобіжних заходів, основним завданням яких є унеможливлення виходу основних елементів соціальної сфери за критично допустимі межі [5, с. 137].

На нашу думку, стійкість соціальної сфери – це стан життєдіяльності людини та суспільства, що характеризується сталою соціальною системою забезпечення соціальних умов діяльності особистості, її соціальної захищеності, стійкості до впливу чинників, які підвищують соціальні ризики. Поняття стійкості соціальної сфери є полікритеріарним і включає економічні, політичні, соціальні та духовні аспекти, відображає все те, що впливає на середовище існування людини, на якість життя та робить суспільство стабільним та здатним до розвитку.

Основні засади державної політики, спрямованої на забезпечення стійкості у соціальній сфері, визначено в Законі України «Про основи національної безпеки України»: створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення зростання рівня життя і добробуту населення.

Ознаками порушення стійкості соціальної сфери є: неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян; подолання бідності населення; ефективна зайнятість працездатного населення; недієва система охорони здоров'я і соціального захисту населення; зростання наркотичної залежності, алкоголізму; демографічна криза; зменшення можливостей здобуття якісної освіти; моральна та духовна деградація суспільства.

З погляду структури та ефективності функціонування стійкість соціальної сфери передбачає наявність суб'єктів, об'єктів, принципів, механізмів та інструментів державної політики забезпечення соціальної стійкості (рис. 1).

Пріоритетами держави в процесі формування стійкості соціальної сфери мають бути не мінімальні, а оптимальні соціальні стандарти життя, які забезпечуватимуть різним категоріям населення рівні соціальні можливості, перспективи горизонтальної та вертикальної мобільності й умови для саморозвитку особистості в суспільстві [6, с. 487].

Стійкість соціальної сфери забезпечується в процесі трансформації суспільних відносин. Основними індикаторами соціальної сфери, через які виявляється рівень забезпечення її стійкості, зокрема, є загальний добробут, рівень доходів населення, оплата праці, стан здоров'я, ситуація із зайнятістю, демографічна ситуація в країні, рівень диференціації в суспільстві, соціальний захист, пенсійне забезпечення. Стійкість соціальної сфери залежить від соціально-економічного розви-

тку країни, наявності людських, матеріальних та природних ресурсів. Стан соціальної стійкості в Україні характеризується низьким рівнем та якістю життя громадян, несформованістю середнього класу, значною часткою незаможного населення, демографічними проблемами, невисокими порівняно з європейськими країнами показниками середньої тривалості життя, значним старінням населення (табл. 1). Ситуація на вітчизняному ринку праці характеризується зростанням застійного безробіття, низькою ефективністю праці та недостатнім рівнем її оплати, зuboжінням значної частини працюючого населення, відсутністю умов збереження і розвитку інтелектуального потенціалу, погіршенням стану здоров'я працівників, низькою вартістю робочої сили. Соціальні деформації, а саме стрімке соціальне розшарування, зuboжіння

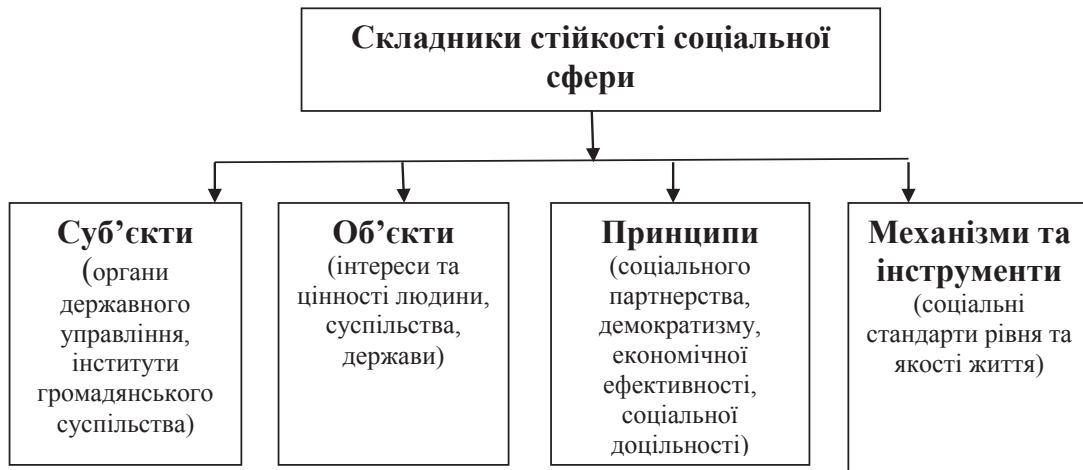

Рис. 1. Елементи стійкості соціальної сфери

Рис. 2. Чинники, що гальмують процеси формування стійкості соціальної сфери

значних прошарків населення, руйнування трудового потенціалу суспільства, створюють загрози формуванню стійкості соціальної сфери в Україні [7, с. 13]. Чинники, що гальмують процеси формування стійкості соціальної сфери, представлено на рис. 2.

Виходячи із цього, все, що знижує якість життя, завдає шкоди конкретній людині, суспільству в цілому, є факторами, які загрожують соціальній безпеці. Існує чітка залежність між показником соціальної стабільності суспільства та рівнем стійкості соціальної сфери. Порушення соціальної стабільності не сприяє формуванню соціальної стійкості.

В основу формування стійкості соціальної сфери, на нашу думку, має бути покладено: виявлення та усунення причин, що призводять до різкого розшарування суспільства; впровадження заходів із протидії кризовим демографічним процесам; створення ефективною системи соціального захисту, охорони та відновлення фізичного і духовного здоров'я людини; стимулювання розвитку та забезпечення всебічного захисту освітнього і культурного потенціалу країни.

Пріоритетними завданнями забезпечення стійкості соціальної сфери мають стати виявлення ризиків та загроз соціальній сфері, пошук резервів підвищення соціальної стійкості та прискорення соціально-економічного розвитку держави, розроблення механізмів, засобів і методів, за допомогою яких можна впливати на ті чинники, які порушують соціальну стійкість. Підвищенню ефективності процесу забезпечення стійкості соціальної сфери сприятиме модернізація усієї системи суспільних відносин, які б адекватно відповідали новим потребам суспільства та можливостям їх реалізації. Вважаємо за необхідне розробити цілу концепцію забезпечення стій-

кості соціальної сфери на стратегічному, тактичному рівнях і заходів, адекватних викликам сучасного суспільства. Оскільки безпосередній вплив на забезпечення стійкості соціальної сфери, формування добробуту людей справляють економічні відносини, насамперед відносини власності, то забезпеченню стійкості соціальної сфери сприятимуть створення умов для економічної свободи, можливість вільного вибору сфери господарської діяльності, розвиток підприємництва, економічна стабілізація, реформування відносин власності, лібералізація господарських зв'язків, що впливатиме на соціальний розвиток суспільства та забезпечить стійкість соціальної сфери у цілому.

Важливим у питаннях формування стійкості соціальної сфери є формування соціальних цінностей в економічній сфері, що ґрунтуються на свободі економічної діяльності, незалежності суб'єктів господарського життя, які сприяють соціальному розвитку, новій якості соціальних відносин, значно підвищують соціальний статус людини. Зниження рівня тінізації економіки, обмеження корумпованості та економічної злочинності сприятимуть посиленню економічних факторів соціального розвитку країни та забезпеченню стійкості соціальної сфери у цілому.

Суттєва роль у системі державної політики формування стійкості соціальної сфери відводиться процесам розвитку середнього класу як вагомому чиннику соціально-економічної стабільності суспільства на основі динамічних процесів соціальної мобільності. Формування соціальної структури суспільства, нової системи соціально-класових відносин, середнього класу в Україні значною мірою зумовлене зрілістю відносин власності як глибинного чинника розвитку економіки країни.

Таблиця 1

Індикатори стійкості соціальної сфери

№ п/п	Показник	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2016 р.
1.	Середня тривалість життя в Україні, років	67,72	67,96	70,44	71,38	71,30
2	Середня тривалість життя у Польщі, років	73,6	74,8	76,2	77,4	77,5
3.	Середня тривалість життя у Франції, років	80,3	81,7	83,3	84,0	84,1
4.	Середня тривалість життя у Данії, років	76,9	78,3	79,3	80,8	80,9
5.	Демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне (15-70 років) (на 1000 осіб)	203	230	223	225	231

Джерело: розроблено автором на основі Статистичного щорічника України та Євростату за різні роки

Забезпечення стійкості соціальної сфери неможливе без розвитку соціально-трудова відносин. Мова йде про ефективне використання трудового потенціалу, забезпечення ефективної зайнятості, скорочення прихованого безробіття, створення нових та ефективно використаних робочих місць, розширення заходів активної політики зайнятості, розвиток підприємництва, здійснення політики підтримки самостійної зайнятості населення, підвищення його територіальної мобільності для перерозподілу робочої сили між регіонами. Все це сприятиме оптимізації доходів населення і формуванню середнього класу. Шляхом забезпечення стійкості соціальної сфери має стати трансформація політики доходів, яка забезпечуватиме підвищення рівня життя населення, стимулювання економічної активності, скорочення патерналістських настроїв у суспільстві, сприятиме формуванню необхідних надходжень до фондів соціального страхування та бюджетів усіх рівнів. Ґрунтова реформа системи оплати праці на основі формування обґрунтованих міжпосадових та міжкваліфікаційних співвідношень сприятиме посиленню стійкості соціальної сфери. Реформи в системі оплати праці варто спрямовувати на наближення рівня галузевої та кваліфікаційної структур оплати праці до реальних вартості та стану робочої сили, формування дієвого та гнучкого ринку праці, підвищення мобільності робочої сили. Розвиток самозайнятості, зайнятості у сфері малого бізнесу, зміни в системі оплати праці сприятимуть подоланню бідності населення, формуванню середнього класу, створенню умов для скорочення обсягів безповоротних зовнішніх трудових міграцій.

Шляхом забезпечення стійкості соціальної сфери, створення умов для реалізації соціального потенціалу людини є розвиток відносин соціального партнерства. Його мета – збалансування інтересів різних прошарків населення; утвердження соціальної злагоди, громадянського миру та спокою, врегулювання виробничих конфліктів, удоско-

налення взаємодії між державою, найманими працівниками та роботодавцями.

Особливими пріоритетами державної політики щодо забезпечення стійкості соціальної сфери є вдосконалення системи соціального захисту. Важливими є вдосконалення державних механізмів системи соціального захисту населення, підвищення добробуту громадян, боротьба з бідністю засобами ефективного та адресного соціального захисту, гарантування гідної оплати праці та справедливого пенсійного забезпечення, підтримка непрацездатних та вразливих верств населення.

Забезпечення стійкості соціальної сфери також неможливе без формування і стабільного функціонування системи пенсійного забезпечення. Зважаючи на песимістичні демографічні прогнози, низький середній рівень пенсійного забезпечення, поширення неформальної економіки та тіньової зайнятості, важливо реформувати систему пенсійного забезпечення. З-поміж пріоритетних заходів слід виділити: забезпечення єдиного і справедливого порядку призначення пенсій для всього населення; ліквідацію необґрунтованої диференціації пенсій за розміром; прискорення запровадження накопичувальної загальнообов'язкової пенсійної системи, що стимулюватиме подовження тривалості трудового стажу, сприятиме детінізації зайнятості та оплати праці, сплаті внесків на пенсійне страхування.

Висновки з цього дослідження. Аналіз природи стійкості соціальної сфери дає змогу обґрунтувати можливості її забезпечення в аспекті економічних, соціальних, трудових відносин, демографічних процесів, соціального захисту населення та пенсійного забезпечення. Формування стійкості соціальної сфери потребує розроблення та вдосконалення нормативної бази, системи оцінки ступеня стійкості соціальної сфери. Індикатором стійкості соціальної сфери є відсутність соціальних руйнувань, деструктивних проявів у соціальній сфері, які потребують для свого відновлення часу та значних зусиль усього суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Економіка України: шоківі впливи та шлях до стабільного розвитку / О.Г. Білоцерківець, Т.В. Булай, Н.Ю. Гончар [та ін.]; за ред. І.В. Крючкової; НАН України; Ін-т екон. та прогнозування. – К., 2010. – 480 с.
2. Бойко А.В. Концептуалізація стійкості національної економіки / А.В. Бойко // Вісник КНТЕУ. – 2014. – № 1(93). – С. 5-19.
3. Скуратівський В.А. Соціальна політика: [навч. посіб.] / В.А. Скуратівський, О.М. Палій, Е.М. Лібанова. – К.: УАДУ, 2003. – 365 с.

4. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

5. Приятельчук А.О. Соціальна безпека в контексті управління розвитком суспільних відносин / А.О. Приятельчук, О.М. Іщенко // Альманах. Філософські проблеми гуманітарних наук. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – 2010. – № 19. – С. 135-140.

6. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. № 3/97 // Відомості Верховної Ради. – 1997. – № 10, Ст. 85; 2001. – № 9. – Ст. 38.

7. Державна політика в соціогуманітарній сфері: [підручник] / В.А. Скуратівський, В.П. Трощинський, П.К. Ситник [та ін.]; за заг. ред. В.А. Скуратівського, В.П. Трощинського. – К.: НАДУ, 2010. – 284 с.